

paradis till rimligt pris

HENRIK TELEMAN

Under 2012 möter jag två fraser som på något sätt definierar hållbarhetens villkor. I en av de så många reklamfinansierade TV-kanalerna förklarar våren 2012 skönhetsföretaget L’Oreal för mig: ”Aldrig har det varit enklare att få en naturlig hårfärg”. I början av december under denna artikels skrivande trumpetar vår största morgontidning Dagens Nyheter ut uppmuntrande: ”Paradis till rimligt pris”.

Per definition är det fullständigt omöjligt att *skaffa* sig en naturlig hårfärg. En naturlig färg på håret får vi genom våra gener och i någon mån vårt liv. Frasen – och det har kommit fler liknande under året – representerar ett urholkande av språkets egentliga mening. Språket betyder inte längre, vad det betyder. När Dagens Nyheter skriver om Paradis till rimligt pris – möjligheten för dig och mig att resa till Seychellerna – beskriver man det faktum att längtan (bort) från vardagen till något annat är det centrala innehållet i vår tids uppfattning om det goda vi kan få uppleva. Kristendomens himmelrike är nu uppnåbart, för de flesta. Men de som kommer dit gör det genom att betala för det och inte genom att leva ett gudi behagligt liv, vilket bland annat innebär att man betar sig anständigt mot andra människor.

När Walter Benjamin i det fragmentariska Passgearbetet beskriver det moderna konsumtionssamhällets framväxt väljer han de nya med butiker fyllda inglasade passagera som utgångspunkt. Passagera sprider sig efter 1800-talets mitt ut från Paris till Europas storstäder. Storstaden befolkas då av den moderne konsumenten – flanören. Han vandrar runt i staden, ser och upplever och låter sig inte beröras av vardagens vedermödor. *Poängen med upplevelsen*

är att den till sin natur är avskild från vardagen – det verkliga livet, det som också Benjamin beskriver som erfarenhetens rike. Där tar vi hand om barn och gamla, bygger hus eller arbetar på kontor – dagarna är liksom beroende av varandra och varandras förutsättning.

Att se passagernas motsvarighet i dagens köpcentrum är inte svårt. Kommersen flyttar inomhus igen och nu är fikaställena trevliga och du kan flanera omkring på Emporia i Malmö, Samarkand i Växjö, eller vad de heter hos dig, en hel dag. Men för att återvända till Dagens Nyheter, är det inte lustigt att den lyckade chartersemestern till sin bild är så lik bilden av paradiset? Vi går omkring lättklädda i värmen, käkar frukt och umgås mest...

stadens dilemma

Virserum är omgivet av svart granskog. Skogen i Götaland växer så det knakar. Skogs- och träbearbetande industri är en av de viktigaste näringsgrenarna i regionen. Virserums Konsthall anser sig vara ett ekomuseum och vill hjälpa till att utveckla närområdet inte bara demokratiskt och kulturellt, utan också ekonomiskt. 2010 var det därför dags för vår tredje stora utställning om allt man kan göra av trä. Det stod väldigt klart under arbetet att vi var tvungna att ta itu inte bara med hållbarhetsfrågorna utan också frågan om *hållbara städer*. På i stort sett varenda sida av Sveriges Arkitekters medlemstidning Arkitekten kunde man läsa om hållbara städer. Staten hade tillsatt "Delegationen för hållbara städer" med uppdrag att (a) rädda världen och (b) sälja svensk miljöteknik. Ingen rangordning. Man pekade till och med ut två osedvanligt lyckade projekt, vars efterföljare nu skulle triggas fram: Hammarby sjöstad i Stockholm och Västra Hamnen i Malmö. Lätt i chock över bristen på ambitionsnivå i relation till utmaningarna formulerade vi och våra vänner under 2009 manifestet om Nödvändighetens arkitektur. Ett manifest som kan sägas förordna en "djärv försiktighet". Nödvändighetens arkitektur är ansvarsfull, omsorgsfull, hållbar, rättvis och öppen, står det. 143 arkitektkontor från 28 länder föreslog projekt till utställningen. 42 ställdes ut.

En allt större del av jordens befolkning bor i städer. När jordens befolkning ökar ytterligare kommer ännu fler att bo i städer. Att städerna då måste fungera på ett vettigt sätt och att detta fungerande måste planeras, torde ingen för-

söka tillbakavisa. Men diskussionen om hållbara städer har också blivit starkt ideologiserad, istället för att bara nöja sig med att konstatera att jordens städer måste bli hållbara påstås det att:

Städer representerar i sig den hållbaraste strukturen. Städer är mer lönsamma och produktiva. De mest hållbara städerna är de täta, det vill säga med mycket människor per yta. Städer är blandade.

Vad är en hållbar stad? Ställer vi oss den frågan måste vi också fundera på vad en stad är. Det är en markant skillnad mellan Malmö och Stockholm, även om denna förra staden tidvis och patetiskt kallas storstad. Likheten mellan Växjö och Paris känns inte överväldigande och för att nämna en annan småländsk metropol är det inte uppenbart för mig vad som binder Vetlanda och Shanghai samman. Nå, Nairobi då? Nej, inte det heller. Ibland ter det sig som om alla jordens städer omfattas av en enda berättelse.

Är då staden mer produktiv? Naturligtvis måste vi här fråga oss ”vilken stad”? Och i jämförelse med vad? Låt oss för enkelhetens skull tänka oss ”Stockholm” som staden, eftersom det ändå är det mest urbana vi har. Det är utan tvekan så att tillväxten i Stockholm är större än i de flesta andra kommuner. I en del stadsdelar och grannkommuner samlas också på ett tydligt sätt landets rikaste. Men betyder det att Stockholm är mest ”produktivt” och vad betyder produktiv? Och är produktionen nyttig och nödvändig för världen? I utsläppsstatistiken släpper stockholmare ut mindre växthusgaser än svensken i gemen. Orsaken till detta är dock att det inte finns någon större mängd produktion där. (Tittar man å andra sidan på den konsumtion vars produktion sker på andra ställen – det kan vara i Göteborg eller i Vietnam, då är utsläppen per capita högst i Stockholm.) Stadens proklamerade seger som lönsam och produktiv bygger i slutändan på den nyliberala dogmens grundfundament att marknaden på något vis är rättvis och på ett logiskt sätt fastslår värderationer. Så är det naturligtvis inte. Hur kan det då vara så att bonden som producerar det vi allra först behöver, nämligen mat, tjänar dåligt? Medan reklamaren som tagit fram L’Oreals budskap om den naturliga hårfärgen, belönas långt bättre för sitt arbete. Ett arbete jag tror att de flesta håller med mig om egentligen är onödigt. Den så kallat fria handeln är alltsedan kolonialismen full med

exempel på ojämlika relationer. Relationen mellan den råvaruproducerande landsbygden och staden tenderar att likna den mellan u-land och i-land.

I det kapitalistiska systemet är prissättningen decentraliserad socialt och rumsligt. Samtidigt är den en starkt centraliserande kraft också socialt och rumsligt. Det är bland annat denna kapitalkoncentration Stockholms tillväxt beror på. Pengar och därmed makt samlas i ett fåtal händer. Men kapitalets tillväxt ska helst hela tiden öka. Denna acceleration är beroende på användandet av fast kapital som tyvärr har en lång omsättningstid. (...) Därför skapas ett tryck att korta omsättningstiden för det fasta kapitalet, till och med att ersätta det innan dess livstid är över. Maskiner, byggnader, till och med hela urbana infrastrukturer och livsstilar, blir på detta sätt föråldrade i förtid; ”kreativ förstörelse” blir nödvändig för att systemet ska överleva. Eller för att uttrycka det med den amerikanske marxisten och geografen David Harvey: *”Betänk ... hur trycket inom kapitalackumulationen har lett till en systematisk utveckling mot tidens förintelse av rummet.* (1) ”Nyurbanismen och romantiserandet av kvarterstaden kommer med nyliberalismen, det vill säga när finanskapitalismen tar över efter industrialismen och kapitalanskaffning får allt mindre med produktion att göra. Exploateringen måste då öka. Innerstäderna gentrifieras. ”Så skilda processer som suburbanisering, avindustrialisering och återuppbyggnad, gentrifiering och urban förnyelse, den fullständiga omorganiseringen av den rumsliga strukturen i den urbana hierarkin, är alla delar av den generella process under vilken det geografiska landskapet ständigt omskapas för att svara mot behovet av ständigt accelererad omsättningstid.” (2) Om den borgerliga regeringen försvagar de kommunala planmonopolen underlättar man för kapitalet att skapa rumsliga monopol, som i sin tur kan ge upphov till monopolhyror.

Så överväldigande är idag den urbana propagandan att man kunde tro att alla svenskar bor i täta storstäder. Men så är det inte. Bara 30 procent av landets befolkning bor i städer med över 100 000 invånare. I Stockholm bor 80 procent av befolkningen utanför tullarna.

Den svenska bostadspolitiken beskrivs ofta som misslyckad. I sammanhanget är det viktigt att påpeka att när vi pratar om bostadspolitik handlar det om bostadsförsörjning i samhällen där det saknas bostäder. I många tätorter rivs det

bostadshus. Samtidigt som den svenska regionalpolitiken i stort sett försvunnit och landsbygdens traditionella försvarare Centerpartiet blickar mot Stureplan kan vi konstatera att när bostadsförsörjningen bryter ihop är det inte tack vare en naturlag utan genom en medveten politik som åstadkommit precis det som den var avsedd att göra: *Ökad segregering. En spekulativ bostadsmarknad som möjliggör konsumtion och tillväxt frigjord från produktionen. Ökad exploatering och ökade fastighetspriser.*

Det säger sig självt att den amerikanska villaförorten, helt beroende av bilen, inte är långsiktigt hållbar varken vad det gäller boendeformen, markanvändningen eller transporterna, men att en stads täthet, det vill säga exploateringsgraden, skulle vara avgörande för dess hållbarhet som så ofta sägs, presenteras det sällan bevis för. Resonemanget kring täta städer riskerar att leda till ett centraliserande maktanspråk. Även om detta maktanspråk saknar en tydlig avsändare kommer dess uppfyllande att leda till förstärkt maktkoncentration och en rumslig exploatering vars resultat blir förödandet av fungerande fysiska strukturer liksom kommersialisering av urbaniteten och därmed kulturell likriktning, social segregation och ett enormt slöseri med resurser. Det vill säga motsatsen till hållbarhet.

samhället bryts sönder

I Svenska Dagbladet kunde vi den 7 maj 2012 läsa att på de senaste tjugo åren har den tiondelen som har högst inkomst ökat sin inkomst med 76 procent, medelinkomsttagaren 35 procent och den fattigaste tiondelen 7 procent (inkomst efter skatt justerat för inflation). I OECD-rapporten "Divided we stand: Why inequality keeps rising" framgår att Sverige är ett av de länder där inkomstklyftorna ökat mest. Lite senare – 31 juli – berättar Svenska Dagbladet att ombildningarna av hyresrätter till bostadsrätter skiljer fattiga och rika åt i Stockholm. Medelinkomsten i Rinkeby är 2010 118 730, i Ålsten 523 330 kr. I områden som Ålsten, Klara och Södra Hammarbyhamnen har medelinkomsten ökat med 50 procent på drygt tjugo år. I förorter som Bredäng, Sättra och Skärholmen är utvecklingen den motsatta. "Enligt forskare ligger den omfattande utförsäljningen av hyresrätter i innerstan bakom förändringen." Antalet stadsdelar i Stockholm som 2010 hade en medelinkomst på 20 procent över snittet, ökade från 16 1991 till 36 2010. Samtidigt ökade antalet stadsdelar

som låg 20 procent under snittet från 6 till 27. När medelinkomsten i Jakob, Ålsten, Olovsund och Södra Hammarbyhamnen har ökat 53 procent, har den i Bredäng, Kista, Vårberg, Sättra och Skärholmen minskat med 51 procent. Få är de familjer i Rinkeby som kommer upp i den inkomst som möjliggör ett fullt utnyttjande av RUT-avdraget. Också omfördelningspolitik – men av en ny modell.

Sedan 2010 har Malmökommissionen studerat stadens sociala utveckling. För den som har starka nerver rekommenderar jag Tapio Salonens statistikspäckade rapport: ”Befolkningsrörelser, försörjningsvillkor och bostadssegregation”. I Malmö har den rikaste tiondedelen av befolkningen numera 12 gånger så hög disponibel inkomst som den fattigaste tiondedelen. Räknar man in antalet personer födda i Sverige med båda föräldrarna utrikesfödda har antalet personer i Malmö med utländsk bakgrund mer än fördubblats perioden 1995 till 2012, från 60 000 till 124 000 personer. ”Sett till andel inkomstfattiga i arbetsför ålder skiljer sig Malmö kraftigt från den nationella nivån. Malmö har under 2000-talets inledande årtionde två till tre gånger så hög inkomstfattigdom, mätt med EU:s vedertagna definition. Andelen 2008 på 28,9 procent vore betydligt högre om personer som varken är i arbete eller i studier och som helt saknar registrerade inkomster hade räknats in.” (3)

Så långt är allt bra; segregationen är hemsk, folk är fattiga. Men så enkelt är det inte. Salonen kan meddela att ökningen av inkomstojämlikhet är större mellan sysselsatta och ej sysselsatta än mellan svensk- och utrikesfödda (beräknat på personer utanför Västeuropa). När födelseland och sysselsättningsstatus kombineras visar det sig att *inkomstojämlikheten framför allt har ökat bland svenskfödda i sysselsättning* och till en betydligt mindre del bland personer födda utanför Västeuropa, oavsett om de är i arbete eller inte. Inkomstojämlikheten handlar som helhet mer om skillnader mellan positioner på arbetsmarknaden än om etniskt relaterade skillnader. Den största förändringen av inkomstojämlikheten kunde också spåras till ökade skillnader inom grupper jämfört mellan grupper. (4)

”Istället för att betona skillnader mellan svensk- och utrikesfödda personer är det relevant att utgå från personers situation och relation till arbetsmarknad och offentliga trygghetssystem.” (4) I rapportens inledning konstaterar Salonen

”Slentrianmässigt riktas uppmärksamheten till de mest utsatta bostadsområdena trots att bakomliggande orsaker och eventuella lösningar på segregationsproblematik återfinns i generella ojämlikhetsmönster.” (5)

Vi ser hur stora städer å ena sidan försöker bli noder för global samhällsstyrning och å andra sidan riskerar att utvecklas till slagfält för våldsamma sociala konflikter. Avgörande för städernas framtida roll blir deras förmåga att leva med komplexa samhällsproblem och samhälleliga påfrestningar och hålla samhället samman. *Vi har att välja mellan en urbanism baserad på exploatering eller en anpassad till människan.*

bostadspolitisk revolution

Få samhälleliga projekt har genomförts som är av miljonprogrammets magnitud, men kunskapen om miljonprogrammet är liten – en av förutsättningarna för den förenklade politik dess fastighetsbestånd och boende utsatts för. Miljonprogrammet genomfördes 1961-1975. Det byggdes sammanlagt 1,4 miljoner bostäder i Sverige. Cirka två tredjedelar finns i flerbostadshus, en tredjedel är alltså villor (!). Knappt hälften av flerbostadshusen ägs av kommunala bostadsföretag och dessa går under beteckningen allmännyttan.⁽⁶⁾ Den nya Allbolagen från 2011 säger i korthet att allmännyttiga företag ska agera som privata företag, det vill säga enligt affärsmässiga principer – *samtidigt* som de ska ha kvar sitt allmännyttiga syfte och ta ett samhällsansvar. *Lagen säger också att de kommunala bostadsföretagen inte längre ska ha en hyresnormerande roll*, utan att kollektivt förhandlade hyror – oavsett avtalsparter – ska var normerande vid prövning av en hyras skälighet. Tidigare har den så kallade bruksvärdesprincipen bundit de privata hyresvärdarna till allmännyttans hyresnivå. När allmännyttan nu inte längre kan hålla tillbaka de privata hyresvärdarna kommer de sannolikt att bli normerande.

Samtidigt sker en parallell rörelse som kan få avgörande sociala konsekvenser. Det så kallade miljonprogrammet sägs vara nedgången och i stort behov av upprustning, för att inte säga miljöanpassning. Av allmännyttans lägenheter återstår nu 300 000 lägenheter enligt SABO att rusta upp. Den ytterst oprecisa siffran för upprustningskostnaderna pendlar mellan 50 och 275 miljarder kronor. Också denna process kan få en omvälvande karaktär.⁽⁷⁾

Renoveringar kan dels handla om vanligt underhåll, dit exempelvis stambyte räknas. Detta underhåll bör egentligen vara bekostat via hyran. Men hyresvärden kan också vilja genomföra så kallat standardhöjande åtgärder. De senare kan innebära hyreshöjningar. Hyresgästen har inte rätt att motsätta sig underhåll, men eftersom standardhöjande åtgärder påverkar bruksvärdet och därmed hyran, står det i hyreslagen att hyresgästen har rätt till inflytande. I sin rapport "Vart ska ni då ta vägen" skriver Sara Westin: "Upprustningen av miljonprogrammet som just nu sker handlar om långt mer än "objektiva" tekniska frågor. Till skillnad från vad man lätt kan tro är det inte sällan dessa – alltså de hos kommunen/företaget existerande motiven, inte de fysiska, yttre orsakerna – som främst påverkar ombyggnationsplanerna. Idag är det ett uttalat mål att upprustningarna ska höja attraktiviteten hos fastigheterna och området i fråga, för att på så sätt "nä nya kundgrupper". (8) För att genomföra standardhöjande åtgärder måste hyresvärden "samråda" med hyresgästen men samrådsprocessen präglas av en ojämlikhet med avseende på makt och tillgång till information. Hyresvärdens förhandlare är proffs och hyresgästen bara hyresgäst. Kommer man inte överens hamnar fallet hos hyresnämnden, men utgången där tycks närmast given. I Stockholms hyresnämnd vinner hyresvärden för det mesta; 2008: 96 procent, 2009, 91 procent 2010. Den här typen av standardhöjande åtgärder sker inte på samma sätt i kommuner med lågt tryck på bostadsmarknaden. Men i storstäderna kan hyreshöjningarna bli så stora som 75 procent. Sverige har successivt kommit att bli en av de mest liberala marknadsstyrda bostadsmarknaderna i västvärlden; inblandning från staten sker i betydligt lägre grad i Sverige än i Storbritannien och USA. Och nya åtgärder är på gång.

FNs organisation för boendefrågor UN-Habitat räknar med att över två miljoner människor under 2010 blev vräkta runt om i världen till följd av denna strävan efter urban förnyelse och menar att denna politik av förnyelse, tillsammans med ökat våld/kriminalitet och naturkatastrofer av olika slag utgör vår tids största säkerhetshot för en majoritet av världens befolkning. (9)

Idag ser vi en politik där argument kring ekologisk hållbarhet och social integrering används för att motivera upprustning av förorterernas bostadsbestånd. Åtgärder som inte alltid efterfrågas av hyresgästerna. Märkligt nog är dessa

åtgärder också synonyma med kapitalackumulation och hyreshöjningar, något som inte bara påverkar bostadsmarknaden i förorterna utan också den i så kallat attraktiva lägen i innerstäderna.

tillväxtens dilemma

Under de nationella ekonomiernas tid var relationen mellan produktion och konsumtion, mellan kapitalets del av kakan och arbetets, omöjlig att bortse från. Fick löntagarna lite i kuvertet, kunde de inte handla speciellt mycket. Möjligtvis kunde man fiffla med den järnhårda lönelagen genom bostadsbidragen – som Blå tåget sjunger om i Staten och Kapitalet. Sedan dess har mycket hänt. Kontinuerligt sjunker arbetets del av kakan och det blir allt bättre utdelning på insatt kapital. Ändå har tillväxten varit stor. Några olika förklaringar kan nämnas. Produktionen i den ”rika världen” effektiviseras kontinuerligt – ofta genom automation. Allt färre händer producerar allt mer. Produktion flyttas till låglöneländer. Vilket dels förser oss med billiga konsumtionsvaror, men bidrar också till att förskjuta relationen mellan arbete och kapital än mer. Till följd av 1930-talets depression reglerade de flesta länder bank- och finansmarknaderna. I takt med att regleringarna tagits bort och de nationella regeringarnas möjlighet att styra minskat, har också de flesta spärrarna mot en global spekulationsekonomi försvunnit. Vinst uppkommer som tidigare beskrivits inte längre nödvändigtvis genom produktion, samtidigt blir konsumtionen frigjord från löneinkomst. *Ett tydligt identifierbart drag i i-ländernas ekonomier under perioden före de senaste kriserna var den oupphörliga ökningen av konsumenternas skulder.*

Mellan 1950 och 1990 steg inte huspriserna speciellt mycket om man räknar bort inflationen. Men sedan dess har de fördubblats. Hushållens genomsnittliga skuldsättning har gått från 120 procent 2002 till 180 procent av disponibel inkomst idag. I storstäderna kan det handla om skuldsättningsnivåer på 400-600 procent. (10) (Höginkomsttagare är skyldiga mest.) Boverkets rekommendation är att amortera 1-2 procent av bostadens värde per år. Men endast 26 procent anser sig ha råd att betala av de 3000 kr per månad som normalvilan som kostar två miljoner kronor kräver enligt rekommendationen. I själva verket handlar det om återbetalningstider på hundratals år. Många kan betala tillbaka först när de säljer.

Marx betonar vår tro på papperspengar och krediter, vilken måste ha en kvasireligiös karaktär för att de komplexa utbyten som sker i en modern monetär ekonomi ska kunna upprätthållas. Simmel påpekar å sin sida att det är ”bara i ett stabilt och välorganiserat samhälle... som något så känsligt och sårbart material som papper kan förvandlas till (pengar).” Idag är det inte ens papper det handlar om utan ettor och nollor som rusar fram i den digitala rymden, styrda av penninghandelns datorer. För att mota finanskriserna i grind förser nationalbankerna penningmarknaden med ännu fler pengar med ännu lägre ränta att spekulera med.

I Sverige spenderar vi i snitt 24 000 kronor per person på mat varje år. Av dessa är knappt 400 kronor vad den som producerar maten tar ut som lön eller vinst. Omkring 1 700 kronor går till produktionskostnader (maskiner, foder, drivmedel, konstgödsel, räntor etc). Hela 14 000 kronor går till processandet av maten, förädling, distribution och, framför allt, till handlaren – som i de flesta fall är någon av de stora matkedjorna. Resten är moms och importerad mat. (11)

Den globala ekonomins blodomlopp är billig och koncentrerad energi i form av kol och olja. (En liter olja består av runt 25 ton organiskt material. Det motsvaras av 19 dagars hårt kroppsarbete.) Hela vårt västerländska enormt produktiva industrijordbruk bygger på ett stort nettotillflöde av energi.

Trots att vår globala ekonomi är fem gånger större än den var 1948, har inte jordens alla människor grundläggande tillgång till livsmedel, hälso- och sjukvård, eller grundläggande mänskliga rättigheter. Idag är till och med 54 län-der fattigare än för tio år sedan! (12) Goldman Sachs betalade ut bonusar för 2,6 miljarder dollar i slutet av 2008 trots att den amerikanska regeringen hade tvingats gå in med sex miljarder dollar för att rädda företaget. 20 procent av jordens befolkning använder 80 procent av resurserna. Färska studier tyder på att de olika varianterna av kapitalism uppför sig olika med avseende på ekologiska verkningar, möjligheter till vidareutbildning och olika aspekter av det samhälleliga kapitalet. Människor i liberaliserade marknadsekonomier tenderar att ha högre koldioxidutsläpp per capita, högre barnadödlighet, fler tonårsgravititeter och en större andel människor som uppger att de ”känner sig utanför”. (13) Den globala ekonomin har femdubblats sedan mitten av 1900-talet.

Fortsätter den att öka i samma takt kommer den att vara 80 gånger större 2100 än den var 1950. Spådomarna om jordens befolkningstillväxt säger att antalet människor kommer att öka för att sedan plana ut vid nio miljarder år 2050. Om vi verkligen menar allvar med rättvisa och vill att alla världens nio miljarder invånare ska få njuta av inkomster jämförbara med EU-medborgarnas idag skulle ekonomin behöva sexdubblas från idag fram till år 2050, då måste kolinnehållet i varje dollar vara högst 6 g CO₂/dollar. *Det är drygt 130 gånger lägre än den genomsnittliga kolintensiteten idag.* (14)

Vi har idag ingen modell för hur vanliga makroekonomiska storheter (produktion, konsumtion, investeringar, handel, kapitalbestånd, offentliga utgifter, arbete, penningmängd och så vidare) uppför sig när kapital inte ackumuleras. Kanske ännu viktigare ur vårt perspektiv är att det helt saknas någon formel för nedskrivning av det naturliga kapitalet det vill säga resurser och ekosystem.

Stora delar av den fattiga världen måste ha möjlighet till materiell tillväxt. Det är dock svårt att tro att tillväxt kan se ut som hittills om det innebär att utsläppen per dollar måste minska 130 gånger. Tillväxten som vi känner den och dess kreativa förstörelse kräver dessutom tillgång på råvaror och energi i nästan obegränsad omfattning. Den bygger på ett ojämlikt handelsutbyte som långsamt börjar förändras när tidigare fattiga länder reser sig. En medvetet förändrad bostadspolitik har möjliggjort för prisökningar på bostäder av tidigare inte sedd magnitud. Risken finns att bubblan brister också i Sverige. *Även om vi la all vår altruism åt sidan har vi att inse att vår ekonomi inte är hållbar. Även om det bara handlade om din och min personliga materiella välgång, har vi goda skäl att vara oroad.*

politikens dilemma

Men möjligheterna är många och engagemanget stort. På konferens efter konferens berättar idogt arbetande engagerade kommunala tjänstemän om olika ambitiösa hållbarhetsprojekt. De politiker i Sverige som inte vill ta klimathotet på allvar kan räknas på ena handens fingrar, i vart fall om vi räknar bort sverigedemokraterna. En moderat kommunpolitiker kan låta som en VPK:are från sjuttioalet. En satsning på grön ekonomi skulle kunna skapa miljoner arbeten världen över. Tänk vad det skulle innebära om vi renoverade byggnader, ersatte

landsvägstransporter med ett fungerande statligt järnvägsnät, satsade på vind-, bio och solenergi. Det är bara ett problem. Det räcker inte. Teknikutveckling är bra och önskvärt, men för det mesta äts de besparingar som görs upp av ökad konsumtion. 2010 berättade Virserums Konsthall i utställningen "Om vi vill" att Sverige minskat sina koldioxidutsläpp med 20 procent. Vem vill inte vara positiv? Det är bara det att räknar vi med den miljöbelastning vår sammanlagda konsumtion leder till – där mycket idag produceras utomlands där också utsläppen sker – ökar dessa. Svenska lastbilar släpper exempelvis ut mindre skit per körd kilometer, men eftersom det är just in time som gäller, körs det mer och utsläppen ökar. Sverige har från 1970 till 1995 fördubblat sin uppvärmda bostadsyta, medan invånarantalet bara ökat med 10 procent.

Politiken i de flesta västländer domineras av två miljödiskurser. Den ena som ofta företräds av miljörörelsen är fokuserad på en romantiserad bild av en evigt naturlig natur, som ska bevaras orörd och med alla skyddsvärda biotoper skyddade för all framtid. Den andra miljödiskursen företräds av politiken och näringslivet. Den går ut på att vi ska fortsätta som vanligt och att teknikutveckling kommer att rädda oss. Business as usual. Vi kör bil, men elbil. Vi har tillväxt och konsumtionssamhälle. Den ena diskursen vill inte erkänna behovet av nyttjande av den så kallade naturen, den andra vill inte erkänna behovet av systemförändringar. Till vardags ingår de två miljödiskurserna en ohelig allians.

I Tony Judts snillrika socialdemokratiska apologetik "Illa far landet" presenterar han en tämligen kritisk syn på 68-generationen. Han ser inte där en vänster-rörelse utan en rörelse mot det individualistiska: "Hur legitima individernas anspråk än var, och vilken vikt man än måste tillmätta deras rättigheter, skedde betoningen oundvikligen till priset av en försvagad känsla av ett gemensamt syfte. En gång i tiden var det i samhället, eller klassen eller gruppen, man sökte ett vägledande språkbruk: det som var bra för alla var per definition bra för var och en. Men det omvända gäller inte. (...) Detta inbjöd i sin tur till en estetisk och moralisk relativism: om någonting är bra för mig åligger det inte mig att ta reda på om det är bra för någon annan, än mindre är det något jag ska tvinga på andra." Samtidigt som gemenskapen med andra tunnas ut, bleks också det samhälleliga kontraktet bort. I de flesta rika länder levererar samhället fortfarande servicetjänster, men nu är det inte något vi gör för varandra betalt via

skattesekeln, utan en sorts social bokföring. Alltmer sällan är det kommunen, landstinget eller staten som vi möter, bara det ombud som lagt lägst anbud. Tanken på samhället som ett gemensamt bygge tunnas ut. Tron på marknadens rättvisa delas av de flesta politiker.

Samtidigt tenderar städernas och regionernas roll att förändras. Uppgiften är inte bara att hantera den samhälleliga servicen till medborgarna utan också att skapa ett attraktivt investeringsklimat. Handlingsutrymmet minskar och en konsensusbetonad mittenpolitik urholkar politikens själva grundessens; att tydliggöra samhälleliga intressen. Vi har helt enkelt rört oss in i ett postpolitiskt tillstånd som förnekar förekomsten av motsättningar och de antagonistiska förhållanden på vilka politiken och demokratin bygger. Handen på hjärtat, hur ofta känns inte många medborgardialoger som om de mest vore till för att skapa samtycke och ge bilden av samtycke? En riktig dialog bygger på att det finns två likvärdiga parter och att utgången inte är given. Så här skriver Salonen: "Åtgärder och insatser som ständigt görs av ansvarskännande myndigheter och instanser är ofta inbäddade i en systemintern logik där åtgärder och beslut i upptrampade mönster har en stark spårbundenhet. Förenklat uttryckt reproduceras ordningar och insatser som man tror att andra (beslutsfattare, samverkanspartners etc) förväntar av en." (15)

Under ungefär samma period som inkomstskillnaderna i Sverige började öka igen, minskade också de sociala transfereringarna, med ödesdigra resultat. Salonen igen: "Den offentliga politiken minskade inkomstojämlikheten med cirka 60 procent under 1990-talet. Därefter märks en gradvis minskning av inkomster som har omfördelats genom skatter och olika välfärdsförmåner tillbaka till hushållen. Till 2008 har denna omfördelande effekt sjunkit till i genomsnitt 42 procent⁽¹⁶⁾." I den tidigare refererade artikeln från Svenska Dagbladet om svenska ekonomiska klyftor konstateras att 73 procent av svenska folket anser att inkomstskillnaderna är för stora. Bland dem med inkomster under 30 000 per månad instämmer 80 procent. Bland dem som tjänar över 40 000 kr per månad är det bara 30 procent som instämmer.

Hållbarhet bygger inte på ett status quo i den så kallade naturen. Det hållbara samhället är i hög grad biobaserat. Såväl öppna landskap som skog måste i

framtiden producera så mycket som möjligt av våra råvaror. Det finns i stort sett ingen svensk natur som är orörd av människohand. Naturen har ingen moral och inget värde för sig själv, den bara finns och kommer alltid att finnas. Vilket värde har den då för oss? Rekreation, kolsänka, genbank? Också ett långsiktigt brukande av jord och skog kommer att stå i konflikt med tanken på en evigt orörd natur.

Olika grupper i samhället har olika intressen kort- och långsiktigt. Olika människor har olika möjlighet att påverka sin egen vardag, såväl som samhället i stort. En långsiktigt hållbar social politik omöjliggör bostadsspekulation och ökande löneklyftor av det slaget vi ser idag. En långsiktig ekologisk och ekonomisk hållbarhet utmanar i grunden våra nuvarande samhällseliga prioriteringar; konsumtionssamhälle, spekulationsekonomi och tillväxt genom kreativ förstörelse är inte hållbart. Det handlar om ett systemskifte. *Hållbarhet kan inte uppnås utan att politiken återuppstår som en arena för att tydliggöra och lösa motsättningar.*

hållbarhetens grundval

På 1800-talet skrev Karl Marx och Friedrich Engels sin berömda strof om att kommunismens spöke drar genom Europa. Även om detta känns avlägset, så är det nog så att ett annat spöke drar – nu inte genom enbart Europa utan genom hela världen – hållbarhetens eller klimathotets. Vart det bär av, vet vi inte. Vad vi kan ana är att det har just med det gemensamma att göra: *commune*. Tillväxt har genom historien löst motsättningarna mellan arbete och kapital. De flesta har fått något. Men framtiden erbjuder inte denna kostsamma lösning och inte för nio miljarder jordinvånare. Därför måste det skapas en samstämmighet mellan olika gruppers behov, det måste finnas en vision som stora delar av världens befolkning kan bli del av och bidra till. Utan någotsånär hygglig jämlikhet mellan människor inom nationer och över hela jordklotet, kommer vi inte klara oss utan den typen av tillväxt vi är vana vid. *Att så komplexa åtgärder som skapandet av en hållbar framtid, kräver ett starkt och rättvist kontrakt borde inte vara svårt att förstå.*

På samma sätt som välstånd inte får skapas på bekostnad av framtida generationer med tanke på den ekologiska hållbarheten, kan inte heller välstånd

på en geografisk plats skapas på bekostnad av någon annan som lever någon annanstans. Den ena handen får helt enkelt inte fortsätta ta tillbaka vad den andra handen ger. Olika politikområden måste dra åt samma håll.⁽¹⁷⁾ De minskningar av de svenska utsläppen av koldioxid som vi uppnått i Sverige har varit resultatet av statliga regleringar. Alla undersökningar visar att konsumenternas insatser – som exempelvis att köpa KRAV-kött – i bästa fall har kosmetiska effekter. Kraftfulla regleringar måste för att accepteras drabba lika jämnt över och vara beslutade i ett politiskt system som människor känner att de har inflytande över.

I slutändan handlar det inte om några konstigheter. Det hållbara samhället kräver för det första en *annan struktur* eller organisation än vårt. Transporter måste vara korta för att samhället är organiserat så. Välfärd följer arbete och produktion – inte spekulation. Vi behöver för det andra en *teknologisk utveckling* för att säkra en viss tillväxt – den som de fattiga länderna behöver, och som framförallt handlar om att skapa allt sparsammare biobaserade och förnyelsebara processer. För det tredje måste en *omfördelning av resurser* till, så att de används där de faktiskt behövs. Det konstiga är att vi i de rika länderna – för det fjärde – kanske mest av allt behöver *andra värderingar*. Realinkomsten per capita har tredubblats i USA sedan 1950, men andelen människor som anser sig lyckliga har minskat sedan 1970-talet. I Storbritannien ansåg sig 52 procent av befolkningen vara lyckliga 1957 mot bara 36 procent idag, trots att realinkomsterna mer än fördubblats.⁽¹⁸⁾ Vi blir alltså inte lyckliga av att shoppa slut på jordens resurser. Snarare blir vi allt ensammare. I påfallande hög grad handlar (!) hållbarhetens utmaningar om hur vi blir lyckliga, eller som vi tidigare uttryckte det: *om det goda*.

Alla internationella trender pekar idag inte bara mot urbanisering, utan att städer och regioner i sig blir viktigare i en värld där nationalstaten minskar i betydelse. Några går så långt att de förutspår en liknande situation som under renässansens stadsstater. Med några få undantag (som Stockholm, Göteborg, Malmö) består de flesta svenska kommuner av stad och landsbygd. Kanske ser vi där en grundorganisation som till en stor del kan vara självförsörjande på det viktigaste och alltså mindre beroende av långväga transporter. Känn igen ordet igen – *commune*. Själv är jag tveksam till storstädernas överlägsenhet i

förhållande till de nätta svenska provinshuvudstäderna. Alla som bott i miljonstad vet att man där tenderar att befinna sig i transport längre tid än till och med på landsbygden. (I en nyligen publicerad rapport från Sweco visar det sig också att stora delar av det svenska reseavdraget används av välbeställda män som bor vid/i storstäder.) Innan den industriella revolutionen och framförallt det accelererande användandet av fossila bränslen hade världsstäder som Paris och London inte mer än omkring 50 000 invånare vardera. Ingen civilisation når bortom produktiviteten på sina åkrar.

Den tekniska utvecklingen (vad det gäller alger som gör olja, vindkraft, solkraft, resurssnåla processer etcera) kommer med ökande energi- och råvarubrist att fortgå. Det behöver vi inte vara oroliga för. Den avgörande revolutionen kommer alltså inte att ske inom teknologi och än mindre inom tekniken. Den viktigaste kampen är till sist och syvende en kulturkamp. När bilden av det goda – inte bara livet – utan just det goda, kidnappas och reduceras till att handla om en prisvärd resa till Seychellerna, förlorar vi förmågan att skapa nya visioner och beskriva dessa. Språkets kollaps blir ett med gemenskapens kollaps, som blir till det mänskligas kollaps. Vi står inför ett kulturellt systemskifte. Vi har att återupprätta ett språk för att se den andre, för att möjliggöra och förstå processen mot det hållbara samhället. Om vi inte kan skapa en berättelse som kan mobilisera inte bara eliten utan människor i stort i en bred global och i verkligheten demokratisk process, kommer resultatet med nödvändighet bli mänsklighetens undergång – inte genom de katastrofer ett skenande klimat orsakar – utan genom en global konflikt om mark, råvaror och resurser. *Ett språk för hållbarhet är också ett språk för frihet, jämlikhet och demokrati.*

HENRIK TELEMAN är chef för Virserums Konsthall, redaktör för denna bok och initiativtagare till Nödvändighetens arkitektur.